

TÁ VÆTTURIN ELTI

Stalinisman, Hanus Andreassen og føroyski høgravongurin

kemur undan kavi - at gera eina niðurstøðu.

TANN FYRSTA langa viðmerkingin til stalinismuna, sum Hanus Andreassen hevur skrivað, er at finna í Fjøluni, einum mentunarlíggjum tíðarriti, sum MFS - Meginfelag Føroyskra Studenta - gav út í Keypmannahavn í sekstíurinum. Í 1969 kom Kommunistiska Manifestið eftir Karl Marx og Friedrich Engels út á fyrsta sinni í føroyskari týðing. Hanus Andreassen - sum tá var ábyrgdarblaðstjóri á Fjøluni - ummælti Manifestið í langari grein í blaðnum fyrri oktober 1969. Týðarin verður róstur fyrri sítt arbeiði, men ummælarin er atfinningarsamur mótvægis marxismuni og stalinismuni. Ummælarin stýðjar seg í síni umtalu av marxismuni til bókina *The Pursuit of the Millennium* eftir Norman Cohn og lýsir marxismuna sum eina pseudoreligiøsa, hálvapokalyptiska skipan. Í síni umrøðu av stalinismuni nevnið ummælarin Moskva-rættarmálini og morðini, sum stóðust av teimum. Hann lýsir stalinismuna sum eitt fámánnaveldi, sum sigur seg umboða verkamannafjöldina, men í roynd og veru ikki ger tað. Hann endar sítt ummæli við hesum orðum:

"Niðurstøðan má vera tann, at dreymar Marx um tað næsta stigið í søgugongdini, tað stættaleysa samfelagið, ikki gingi út, og á hann í manifestinum um tað "nútmans borgarliga samfelagið" sigur at "tá hevur ikki gjørt enda á andstöðuni stættanna millum...einans skapað nýggjar stættir í staðin fyrri teir gomlu" (síðu 22) man bera til at siga tað sama um mong av teimum londum, sum í dag siga seg hava stovnst sett vald fæloysinganna."

Sum heild er hetta ummælið skrivað í einum sakligum og lítið polemiskum tónalag. Men nettup hetta ger, at atfinningarnar móti marxismuni

og stalinismuni gera mun. Tað næsta skjalið, sum fangar okkara áhuga, er ein long grein - nevnd "Fagri nýggi heimur" - , sum stendur í *Oyggjaskeggja*, blaðnum hjá føroysku útisetunum, tann 4. apríl 1971. Greinin er skrivað sum eitt slag av ummæli ella umtalu av eini bók um sovjetrussiska loynipoliitið - bókina æt "The Russian Secret Police", og høvundurin var Ronald Hingley. Men í roynd og veru er henda grein ein roynd at viðgera stalinismuna sum skipan og geva lesaranum eina mynd av teimum avleiðingum henda skipan hevði fyrri tey menniskju, sum pindust undir henni. Hanus Andreassen greiðir m. a. frá viðurskiftunum í sovjetisku fongslunum, frá fangalegnum, frá Moskva-rættarmálinum, frá transportunum til kz-legurnar í Sibiria, frá útreisningunum í Polen, Bessarabia, Bukovina og baltisku londunum í 1940. Sum dømi um tónan í greinin skal eg taka uppáttur eitt brot nakað aftarlaga í ummælinum:

"Áðrenn eg gevist, má eg siga nøkur orð um viðurskiftini í Sovjet í dag. Her tykjast nevniliga mong at vera á skeivari leið. Eftir deyða Stalins komu fangar í túsundtali heim úr kz-legunum, meira og minni kryplaðir bæði andaliga og kropsliga, og mong halda, at við avstaliniseringini (hon er nú stöðgað) vóru legurnar tømbar og punktum med alla sett fyrri øllum tvangsarbeiði. Hetta er ikki so. Tað einasta, ið hent er, er, at talið á fangunum er minnað. Framvegis eru menniskju í túsundtali í fongslum og legum vegna teirra politisku, tjóðskaparligu og átrúnaðarligu áskoðanir. Og korini hjá fangunum eru í mongum lutum ikki øðrvísi, enn tey vóru á dögum Stalins. Hingley heldur seg her m. a. til bókina "My Testimony" eftir Anatolij Marsjenko, sum kom út í 1969 og vakti ans um allan heiminn. Mangar av

frásagnunum hjá Marsjenko um gerandislívið hjá einum parti av fólkinum í einum "siviliseraðum" landi anno 1971, høvdu hóskað betur í Dantes helviti. Eg vil spara lesaran fyrri detaljur, men eg kann nevna, at ein revsingarháttur, ið er nógv nýttur í dag, er at svøla fangarnar fyrri at fáa teir at akta. Dagliga føðin hjá hesum hart arbeiðandi fangunum er 2400 kal. Kemur tú undir arbeiðsnormin ella brýtur tú reglurnar, ber til at minka føðina niður í 1300 kal. Tað finst tó ein máti at sleppa undan hesum hörðu treytum - at gerast ein av teim mongu *stukachi*, smettarunum, sum KGB hevur gangandi millum fangar, myndugleikar og vaktir, eins og øll onnur umráði í sovjetiska samfelagnum."

Tann gløggi lesarin varnast beinan vegin, at tónin er heilt broyttur. Samanborin við ummælið av Manifestinum er henda greinin hvassorðað, háðandi, í stöðum náðleys í sínum atfinningum móti stalinismuni. Grundin til tann broytta tónan er tann einfalda, at eftir tveimum árum var andin í studentumhvørvinum í øllum europeiskum býum púra broyttur. Í 1969 var tað sunna tortrúnið ikki slept. Í 1971 var ein frelst trúgv á ideologiina um at trokka seg framat. Greinskrivarin hevur kent seg noyddan til at andøva - dyggiliga - ímóti hesi trúnni og gera vart við, hvat ideologiin í praksis kundi elva til.

Hetta man vera nógv mikið fyrri fyrst. Skjöluni siga sína greiðu sögu. Kanska kann eg nú loyva mær at koma við nøkrum persónligum viðmerkingum. Hetta snýr seg hóast alt um mínar egnu politisku áskoðanir, og míni egnu orð skuldu í hesum sambandi havt eitt ávíst heimildarvið. Mín stöða til stalinismuna hevur verið greið, líka síðan eg í 1956 - 14 ára gamal - las bókina "Stalin. En politisk biografi" eftir Isaac Deutscher. Eg las hesa bókina fyrst á danskum og seinna - tá eg hevði lært enskt - á

upprunamálinum. Henni komu aðrar á baki. Eg kann nevna bókurnar hjá Orwell, Koestler, Borkenau - "Der europäische Kommunismus - og Soltsjenitsyn. Heilt avgerandi fyrri mín kunneleika til stalinismuna var bókina "The Great Terror" eftir Robert Conquest, ein bók, sum í dag má metast sum ein klassikari um ræðuleikar stalinismunnar. Eg las hesa bókina um tað mundið hon kom út, í 1969, og hon hevur verið nær til stóra nýttu síðani. Sjálvsagt kundi mangt verið lagt aftrat hesum upplýsingum. Nevnt kann vera, at eg í 1968 var við í kravgonguni í Keypmannahavn móti sovjetisku innrásini í Tjekkosllovakíu, og at eg tann 15. dec. 1984 - í sambandi við at formaðurin í DKP í Danmark, Jørgen Jensen, vitjaði í Føroyum - hevði eitt hvassorðað mótmæli í Dimmalætting móti sovjetisku innrásini í Afghanistan.

Ein fyrirlis niðurstøða er greið. Hanus Andreassen stríddist frá ungum árum móti stalinismuni og hevur gjørt tað til henda dag. Og hann skrivaði ta fyrstu - og kanska einastu - seríu viðgerðina av hesi skipan og óhugnaliga avleiðingum hennara, sum er til skjals á føroyskum. Óneyðugt er at leggja aftrat, at henda stöða rimar væl við mína politisku áskoðanum sum heild. Eg havi altíð kent meg í sama bólki sum tey sokallaðu "minni mentu" í samfelagnum. Eftir mínum tykki ber tað ikki til at taka undir við javnaðarhugsjónini uttan samstundis at vera ímóti eini skipan sum stalinismuni.

VÍÐGONGDI FØROYSKI

høgravongurin má nú lata sær lynda, at ljóskastarin verður vendur móti honum sjálvum. Hvør var og er stöðan hjá hesum vongi til stalinismuna? Bara tað at hesin vongur ólúgla herjar á ein føroyskan antistalinist sum undirritaða, kundi

STALINISMAN ER fallin. Tað tekur tíð at fá henda veruleika at sodna - at ein ideologi og ein politisk skipan, sum í sjeyti ár hevur stýrt lívinum hjá hundraðtals milliónum av menniskjum, liggur í sori. Teimum, sum eru ung, sigur hesin endabresturin kanska ikki so nógv. Men fyrri teimum, sum eru eldri ella hava áhuga fyrri sögu, hevur hetta umskiftið eina serliga fynd. Hugurin leitar aftur í tíðina, og skuggarnir av teimum milliónum, sum pindust undir stalinismuni, rísa upp úr gloymskuni. Kamenjev og Sinovjev. Tukatejevskij og Jakir. Smábøndurnir, sum vórðu skotnir undir tvingsilskollektiviseringini, milliónirnir í Gulag, rithøvundar sum Osip Mandelstam og Isaak Babel, sum báðir doydu í arbeiðslegum.

Stalinisman er fallin. Ella - er hon tað? Tað er eftir mínum tykki fleiri orsökir til at taka henda spurning upp beint nú. Og kanska er tað ikki heilt av leið, at nettup undirritaði ger tað. Eg havi tey seinastu árin við vaksandi undran havi sett eina sögu ella "mytu" verða skapta av tí føroyska blaðheiminum. Mýtan er í stuttum tann, at undirritaði - Hanus Andreassen - í tjúgu ár

hevur verið stalinismunnar umboð í Føroyum. Eg havi - sambært sannleikavittunum á høgravonginum - tann seinasta mandsalurin umboðað tankarnar og gerðirnar hjá eitt nú Stalin, Pol Pot, Arafat osfr. Tá eg í summar - til mína stóru gleði - fekk sómargávu Kristjans á Brekkumørk fyrri málslig og bókmentligt arbeiði, kunngjórði Óli Breckmann fyrri lesurum sínum - hesi fjöldini av góðtrúnum baptistum og kirkjufólki, sum trúgva øllum, sum teirra harri og meistari áleggur teimum at trúgva - , at eg fekk hesa gávu afturfyrri at hava stuðlað politikkinum hjá Ceaucescu. Hetta var sum kunnugt stutt eftir morðini í Timisoara.

Mýtan hevur talað. Okkurt bendir á, at hon eisini hevur fingið eitt sindur av fótasteti. Eingin skal kortini aftaná koma og siga, at ikki veruleikin, váttaður av skjalfestum tilfari, stóð honum í boði. Í hesi grein fari eg fyrst at greiða frá míni stöðu til stalinismuna í tí tíðini, tá hon enn hevði stórt vald og undmomi. Síðani fari eg at greiða frá Fólkaflaksins stöðu til og sambandi við hesa somu politisku og hugmyndafrøðiliga skipan. Og til seinast fari eg - burtur úr tí tilfari, sum